

Wapenwedloop in Zuid-Amerika

Foto: Nederlands F-16 Midlife Update (MLU)
gevechtsvliegtuig verkocht aan Chili

Campagne tegen Wapenhandel, maart 2010
Mark Akkerman

Wapenwedloop in Zuid-Amerika

“More combat planes, missiles and soldiers won’t provide additional bread for our families, desks for our schools or medicine for our clinics. All they can do is destabilize a region that continues to view armed forces as the final arbiter of social conflicts.”

Oscar Arias, voormalig president van Costa Rica¹

“The arms race is there. It is a reality”

(Tabaré Vázquez, president van Uruguay)²

Colofon

Auteur: Mark Akkerman

Eindredactie en lay-out: Wendela de Vries

Uitgave: maart 2010

1 Oscar Arias, Fuel for a coup: the perils of Latin America's oversized militaries, Washington Post, 9 July 2009

2 Juan O. Tamayo, S. American tensions grow as arms sales do, Los Angeles Times, 15 November 2009

Wapenwedloop in Zuid-Amerika

Steeds vaker verschijnen in de pers verontrustende berichten over wapenaankopen in Latijns-Amerika en spreken NGO's, politici en andere deskundigen over een ongewenste wapenwedloop in de regio. Is dit inderdaad het geval? En zo ja, welke landen kopen de meeste wapens? En welke landen leveren ze? Wat zijn de achtergronden en de gevolgen van een wapenwedloop in Latijns-Amerika? En in hoeverre levert Nederland een bijdrage?

Hoogte uitgaven³

Zorgen over stijgende defensieuitgaven in Latijns-Amerika bestaan al jaren. Siemon Wezeman van het onderzoeksinstituut SIPRI zei in 2001: "It's overkill, because it doesn't make sense from a security point of view. [...] It's toys for boys. It's things like inter-service rivalry, and the military's need to be taken more seriously by society."⁴

Nadat enkele jaren sprake was van een daling in de defensieuitgaven, zijn die sinds 2004 weer fors gestegen.

Verschillende onderzoeksorganisaties komen, mede op basis van verschillende rekenmethoden, op schattingen die uiteenlopen van een stijging in uitgaven van 21% respectievelijk 50% voor Centraal- en Zuid-Amerika in de periode 1999-2008 (SIPRI) tot een stijging van liefst 91% in totale defensieuitgaven voor Latijns-Amerika en de Caraïben tussen 2003 en 2008 (IISS).⁵ De nominale defensieuitgaven in de regio over 2008 worden geschat op tussen de 40 en 50 miljard dollar.

Een vergelijking met veranderingen van defensieuitgaven in andere werelddelen kan gemaakt worden aan de hand van de cijfers van SIPRI (zie tabel volgende pagina). Daaruit blijkt dat Zuid-Amerika met name de laatste vijf jaar tot de regio's behoort met de snelst stijgende uitgaven op militair gebied. Voor Midden-Amerika (Centraal-Amerika) is de stijging minder significant. Hoewel Latijns-Amerika vaak als één gebied genomen wordt, richt dit factsheet zich verder dan ook specifiek op Zuid-Amerika.

Wapenwedloop of 'normale' modernisering?

Hoewel er dus al sinds 2001 gesproken wordt over een wapenwedloop in de regio, zijn er ook bronnen die dit weerspreken. Het zou volgens hen gaan om een 'normale' modernisering van krijgsmachten, die kampen met (sterk) verouderd materieel. Ook zouden hogere inkomsten, met name door de verkoop van grondstoffen, en de veranderende rol van Zuid-Amerika in de wereld een logische verklaring vormen voor hogere defensieuitgaven. Nelson Jobim, minister van Defensie van Brazilië: "We're not on a shopping spree. We're on a spree to boost national capacity."⁶

3 Tabel uit: SIPRI, Yearbook 2009, Oxford University Press, New York, 2009

4 Andreas Oppenheimer, Weapons makers find a market in Latin America, San Jose Mercury News, 23 August 2001

5 Daniel Darling, Latin America goes arms shopping, The Faster Times, 30 November 2009

6 UPI, Brazil. China build arms industry ties, Rio de Janeiro, 17 November 2009

Wijzigingen defensieuitgaven per regio							
Regio	1999-2008	2004-2008	2007-2008	Regio	1999-2008	2004-2008	2007-2008
Noord-Afrika	(+95,0%)	(+32,2%)	(+18,2%)	Oceanië	+35,0%	+18,6%	+2,5%
Sub-Sahara Afrika	+18,9%	+15,6%	+5,9%	West-Europa	+3,2%	+0,0%	+0,4%
Noord-Amerika	+53,3%	+14,4%	+4,6%	Oost-Europa	+174,2%	+50,9%	+10,9%
Centraal-Amerika	+21,6%	+25,0%	+0,0%	Centraal-Europa	+27,0%	+16,8%	+5,6%
Zuid-Amerika	+50,2%	+28,2%	+6,2%	Midden-Oosten	+55,6%	+27,5%	-1,2%
Oost-Azië	+55,4%	+23,6%	+5,4%	Wereld	+44,7%	+14,5%	+3,7%
Zuid-Azië	+41,1%	+12,4%	+3,3%	<i>Bron: SIPRI, Yearbook 2009, 2009; (..) = schatting</i>			

Het ligt voor de hand dat landen niet zelf gaan roepen dat ze in een wapenwedloop verwickeld zijn, maar doen alsof hun wapenaankopen logisch en de normaalste zaak van de wereld zijn. In dezelfde lijn ligt het andere landen van overdreven en bedreigende wapenaankopen te beschuldigen.

Een eerste blik op diverse Zuid-Amerikaanse wapenaankopen laat zien dat in een aantal gevallen modernisering, ingegeven door verouderd materieel, inderdaad een logische verklaring biedt. Dat die modernisering in meerdere landen min of meer tegelijkertijd op gang komt, komt door verschillende factoren. In de eerste plaats was er geld beschikbaar door sterke economische groei, voor een belangrijk deel vanwege hogere inkomsten uit de verkoop van grondstoffen. In die zin is het afwachten of de economische crisis van de laatste tweeënhalve jaar de wapenaankopen ook weer tempert. Argentinië, dat in het begin van de eeuw al zwaar te lijden heeft gehad onder een ineenstorting van de economie, heeft vooral daardoor de ingezette modernisering van de strijdkrachten noodgedwongen weer op een lager pitje gezet.⁷

Een ander punt is de rol die het leger in diverse Zuid-Amerikaanse landen speelt. Nadat in de loop van de jaren '80 de meeste militaire dictaturen verdwenen waren, zaten de opvolgende burgerregeringen niet te springen om de krijgsmacht te versterken of het materiële slagkrachtniveau op peil te houden. Een steeds verdere normalisering van de interne verhoudingen is de aanzet geweest voor een inhaalslag op dit gebied. Dat betekent dat de op modernisering gerichte wapenaankopen nu in een relatief kort tijdsbestek plaatsvinden, waar soortgelijke aankopen in andere landen wellicht over een langere periode gespreid zijn.

Tegelijkertijd speelt echter ook datgene wat buurlanden doen een rol in het stimuleren van de modernisering. Daarom moeten de wapenaankopen wel degelijk ook beschouwd worden als een, soms forse, uitbreiding van het militaire arsenaal. Feit is dat een aantal Zuid-Amerikaanse landen steeds meer wapens inkopen en dat deze wapenaankopen meer aankopen door andere landen aanjagen. In die zin kan zeker van een wapenwedloop gesproken worden.

7 Alex Sanchez, The weapon's edge: South American arm races advance war agendas, Council on Hemispheric Analysis, October 2009

Kopers

De meest in het oog springende kopers van wapens zijn Brazilië, Chili, Colombia en Venezuela. Ook Argentinië heeft een hoog defensiebudget, maar geeft een minder groot deel van het BNP uit aan wapens.

Hoogste militaire uitgaven Zuid-Amerika (2008)					
Nominale uitgaven			Uitgaven als % BNP		
Nr	Land	Militaire uitgaven mln \$	Nr	Land	Militaire uitgaven % BNP
1	Brazilië	15.477	1	Colombia	4,0%
2	Colombia	6.568	2	Chili	3,4%
3	Chili	4.778	3	Ecuador	2,9%
4	Argentinië	2.077	4	Bolivia	1,7%
5	Venezuela	1.987	5	Brazilië	1,5%

Bron: SIPRI military expenditure database

Brazilië

Brazilië benadrukt over het algemeen dat de wapenaankopen louter bedoeld zijn als een al lang noodzakelijke modernisering van het krijgsmachtsmaterieel. Ook wijst het op de benodigde bescherming van de natuurlijke hulpbronnen: het Amazonegebied en recent ontdekte olie- en gasvoorraden voor de kust.

Hoewel deze verklaringen deels opgaan, lijkt de rol die Brazilië internationaal wil spelen van groter belang te zijn. Zo ijvert het land voor een permanente zetel in de Veiligheidsraad, waarvoor het zich een robuuster internationaal imago wil aanmeten. Minder afhankelijk worden van buitenlandse wapenleveranties door middel van het opzetten van een eigen militair-industrieel complex maakt hier onderdeel van uit.⁸ Een belangrijk vereiste bij contracten met buitenlandse wapenfabrikanten is dan ook de overdracht van technologie en kennis.⁹ Op het moment is Brazilië al het enige land in de regio met substantiële wapenuitvoer.¹⁰

Belangrijke wapenleveranciers voor Brazilië de laatste vijf jaar zijn Duitsland, Italië, Jordanië, Rusland, Spanje en de Verenigde Staten.¹¹ Het omvangrijkste contract werd in 2009 echter gesloten met Frankrijk, voor 12 miljard dollar. Naast de aanschaf van 50 militaire transporthelikopters en vijf onderzeeërs (waarvan één nucleair aangedreven), draait het inderdaad vooral om de overdracht van technologie.¹² Over de aanschaf van nieuwe gevechtsvliegtuigen wordt eind maart 2010 besloten, de competitie daarvoor loopt vooral nog tussen het Zweedse Saab (voorkeur luchtmacht) en het Franse Dassault (voorkeur regering).¹³

8 Raúl Zibechi, Brazil emerges as a military power, Center for International Policy, 14 October 2009; Brasil Ministry of Defense, National Strategy of Defense, December 2008

9 Idem; Antonie Boessenkool, Brazil seeks arms, technology transfer: jet contest follows failed efforts, Defense News, 13 April 2009

10 SIPRI, Arms transfers database

11 Idem

12 Brazilian Air Force. Agreement provides for transfer of technology to the domestic industry, 21 September 2009 (translation by defense-aerospace.com)

13 AFP, Brazil to make fighter jet decision by end of March: general, 24 February 2010

Chili

Chili spreekt net als Brazilië over noodzakelijke modernisering van het militair materieel. Het land heeft slepende grensconflicten met alle buurlanden, waarbij vooral die met Peru soms hoog oploopt.

Daarnaast hebben de koperinkomsten in dit land een wel heel rechtstreekse invloed op het defensiebudget. De zogenaamde Copper Law, een relikwie uit het tijdperk-Pinochet, verplicht dat 10% van de koperinkomsten van het staatsbedrijf COLDECO rechtstreeks naar de krijgsmacht vloeien voor wapenaankopen. De aankopen voor dit bedrag hoeven geen parlementaire goedkeuring. De hoge koperprijzen sinds het begin van deze eeuw hebben de krijgsmacht dus de mogelijkheid geboden om grotendeels naar eigen goeddunken groot in te slaan.¹⁴ In de periode 2004-2008 was hiermee een bedrag gemoeid van ruim 5 miljard dollar.¹⁵ Na groeiende kritiek op deze wet legde presidente Michelle Bachelet in september 2009 een wetsvoorstel dat hieraan een eind moet maken voor aan het parlement.¹⁶ De nieuwe president Sebastian Pinera zou dit voorstel door willen zetten.¹⁷ Mogelijk leidt dit tot een beperking van de Chileense wapenuitgaven. Na de grote aardbeving in maart 2010 liet Pinera bovendien weten ondermeer een beroep te doen op de spaartegoeden uit de koperverkoop om herstelwerkzaamheden te financieren.¹⁸

Chili kocht het afgelopen decennium op defensiegebied vooral in bij Frankrijk, Nederland, Spanje, het Verenigd Koninkrijk en de Verenigde Staten, die allen voor honderden miljoenen dollars een grote diversiteit aan wapens leverden.¹⁹

Colombia

Colombia heeft het hoogste defensiebudget als percentage van het BNP in Zuid-Amerika. Het ontvangt veel militaire steun van de Verenigde Staten, sinds 2000 al ruim 6 miljard dollar.²⁰

Colombia kampt met een al lang slepend intern conflict, waarin het leger, paramilitaire groepen en de gewapende beweging FARC de hoofdrollen spelen. Hiermee verweven is de strijd tegen drugshandel. Wapenaankopen worden meestal vanuit die achtergrond verklaard. In het document 'State Forces and Challenges for the Future', uit december 2009, beschrijft de regering echter ook de noodzaak om aan het verdedigen van de nationale soevereiniteit meer prioriteit te geven, met het oog op landen met "expansionist aspirations in ideological and territorial terms."²¹ Een duidelijke verwijzing naar buurland Venezuela, dat ook beschuldigd wordt van steun aan de FARC.

Israël, Spanje en de Verenigde Staten zijn de belangrijkste wapenleveranciers. De laatste jaren schafte Colombia vooral veel vliegtuigen en helikopters aan. Brazilië leverde 25 EMB-314 Super Tucano aanvalsvliegtuigen.²²

Venezuela

De wapenaankopen van Venezuela veroorzaken de meeste ophef, vooral door de stevige anti-Amerikaanse retoriek waar deze veelal mee gepaard gaan en de dito Amerikaanse reactie hierop. Venezuela beroept zich vooral op de noodzaak een sterke defensiemacht op te bouwen om een dreigende inval van de Verenigde Staten het hoofd te kunnen bieden. Buurland Colombia zou hierbij als belangrijkste bruggenhoofd dienen vanwege de Amerikaanse militaire aanwezigheid,

14 Mark Akkerman, Nederlandse wapenleveranties aan Chili, Campagne tegen Wapenhandel, oktober 2006

15 Pascale Bonnefoy, Chile reconsiders military spending provision, GlobalPost, 17 March 2009

16 <http://chiledefense.blogspot.com/2009/09/copper-base-military-funding-closer-to.html>

17 <http://chiledefense.blogspot.com/2010/01/what-new-president-means-for-chiles.html>

18 Sebastian Boyd, Chile may borrow abroad, tap its copper savings to rebuild, Bloomberg, 12 March 2010

19 SIPRI, Arms transfers database

20 Reuters, Factbox: major arms deals by Latin American countries, 16 September 2009

21 Patrick Markey, Colombia study cites foreign threat; calls for new arms; 'Should acquire dissuasive capacity', The Gazette, Montreal, 29 February 2009

22 SIPRI, Arms transfers database

maar ook de Nederlandse Antillen, waarvandaan de VS anti-drugsvluchten uitvoeren, liggen om die reden onder vuur.

De belangrijkste wapenleverancier is Rusland. Dit land verstrekte Venezuela bovendien een krediet van 2,2 miljard dollar, dat president Chavez besteedde aan de aanschaf van tanks, raketten en luchtafweergeschut.²³ Eerder was Rusland al goed voor leveranties van ondermeer gevechtsvliegtuigen, helikopters en Kalashnikovs, voor een totaalbedrag van 4 miljard dollar.²⁴ Andere landen waar de laatste jaren gekocht werd zijn China, Israël, Nederland en Spanje. Zweden kondigde een mortuarium op wapenuitvoer naar Venezuela af, nadat aan het land geleverde anti-tankwapens in handen van de FARC terecht gekomen waren.²⁵ Nederland en Israël zien, al dan niet onder Amerikaanse druk, voorlopig af van nieuwe wapendeals.

Onderlinge spanningen én samenwerking

Latijns-Amerika wordt van oudsher, naast turbulente binnenlandse politieke ontwikkelingen, getekend door onderlinge spanningen tussen landen, die vaak gebaseerd zijn op slepende grensgeschillen en beschuldigingen van bemoeienissen met interne aangelegenheden. In de praktijk, zeker die van de laatste decennia, komt het echter zelden tot grootschalig militair treffen.²⁶ Diplomatieke botsingen en verbale retoriek kunnen daarentegen snel oplopen.

De laatste jaren zijn in feite twee tegengestelde ontwikkelingen merkbaar. Waar aan de ene kant genoemde spanningen zich doorzetten en in sommige gevallen steeds feller worden, wordt aan de andere kant gewerkt aan meer samenwerking en integratie binnen de regio.

Deze integratie krijgt vooral z'n beslag binnen de de UNASUR (Union of South American Nations), die opgericht werd in 2008 gemodelleerd is naar het voorbeeld van de Europese Unie. Alle onafhankelijke landen in Zuid-Amerika zijn hier lid van. De SADC (South American Defence Council) is de militaire tak, voorgesteld door Brazilië en Venezuela.²⁷

Grootste punt van spanning in de regio is op het moment de verslechterde verhouding tussen Colombia en Venezuela, die hierboven al aangestipt werd.²⁸ Ook de massale wapenaankopen van Chili worden met argusogen bekeken. Sowieso zorgen onderliggende spanningen tussen landen ervoor dat meer wapenaankopen van de één een domino-effect op dat gebied voor meerdere landen in gang zet.

Venezuela ziet Colombia als bruggenhoofd voor een dreigende aanval door de Verenigde Staten. Colombia beschuldigt Venezuela er op zijn beurt van de gewapende beweging FARC te steunen. Beide landen hebben een stevige militaire aanwezigheid in het grensgebied en kopen grote hoeveelheden wapens in.

De openstelling van zeven extra militaire bases in Colombia voor gebruik door de Amerikaanse krijgsmacht wordt door veel landen in de regio als bedreigend ervaren en roept veel weerstand op. Colombia en de VS houden ondertussen vol dat het slechts om binnenlandse aangelegenheden gaat: steun in bestrijding van de FARC en drugshandel. Een door omringende landen gevraagde garantie dat de Amerikaanse militairen niet buiten Colombiaans grondgebied zullen opereren werd echter afgewezen.²⁹ In maart 2008 voerde Colombia al een luchtaanval op Ecuadoriaans

23 Daniel Cancel, Russia to finance \$2.2 billion for Venezuelan arms, Bloomberg, 13 September 2009

24 Reuters, Factbox: major arms deals by Latin American countries, 16 September 2009

25 BBC, Sweden suspends arms exports to Venezuela, 30 July 2009

26 Het laatste serieuze gewapende treffen was de korte Cenepa War (januari-februari 1995) tussen Peru en Ecuador vanwege een langlopend grensgeschil. In 1998 sloten beide landen een vredesovereenkomst.

27 http://en.wikipedia.org/wiki/Union_of_South_American_Nations#Defence_policy

28 Andy Webb-Vidal, Burning bridges: Colombia-Venezuela tensions rise, Jane's Intelligence Review, Volume 22, Number 1, January 2010

29 Nadja Drost, Is South America in an arms race; major arms purchases stoke fears of flaring regional tensions on an increasingly militarized continent, GlobalPost, 20 September 2009

grondgebied, waarbij FARC-leden gedood werden.³⁰

Ook een, later verwijderde, passage uit een Amerikaans overheidsdocument baart andere Zuid-Amerikaanse landen zorgen. Er staat in dat de ontwikkeling van een basis in Colombia “provides a unique opportunity for full spectrum operations in a critical sub-region of our hemisphere where security and stability is under constant threat from narcotics funded terrorist insurgencies, anti-US governments, endemic poverty and recurring natural disasters.”³¹

De wapenaankopen van Chili zijn vooral buurland Peru een doorn in het oog, dat mede hierdoor zelf ook meer aan wapens ging uitgeven. Peru en Chili hebben al lang een moeizame relatie, met soms weer opspelende grensconflicten. In augustus 2007 leek een oorlog dichtbij, toen Chileense fregatten, deels van Nederlandse herkomst, opstoomden tot voor de kust van Peru, toen dat land een deel van de Stille Oceaan, dat Chili als zijn eigendom beschouwt, had opgeëist. Een gewapend treffen werd uiteindelijk afgewend. Peru legde het conflict begin 2008 voor aan het Internationaal Gerechtshof.³²

Interne conflicten, mensenrechten en ontwikkeling³³

De mensenrechtensituatie in de meeste Zuid-Amerikaanse landen is over het algemeen redelijk en verbeterd, maar er blijven redenen tot zorg. Onder de belangrijkste wapenaankopende landen is de situatie in Colombia veruit het slechtst.

Colombia is het enige land in de regio dat met een serieus intern gewapend conflict kampt, waarbij de bevolking te lijden heeft onder geweld van zowel overheidszijde en paramilitaire groeperingen als van de FARC. Jaarlijks vallen ruim duizend burgerdoden. Het leger maakt zich schuldig aan grootschalige mensenrechtenschendingen, waaronder buitengerechtigde moorden. Ook de vaak met het interne conflict verweven strijd tegen drugshandel, die zwaar leunt op het Amerikaanse 'Plan Colombia' ligt al jarenlang onder zware (internationale) kritiek, vanwege de mensenrechtenschendingen die ermee gepaard gaan.³⁴ “Plan Colombia is a failure in every respect and human rights in Colombia will not improve until there is a fundamental shift in US foreign policy”, aldus Amnesty International USA.³⁵

In Peru sluimert een kleinschaliger conflict, dat af en toe weer opspeelt.³⁶ Op beperkte schaal vinden gewapende confrontaties plaats tussen de Maoistische beweging Lichtend Pad en het leger. In andere Zuid-Amerikaanse landen speelt het leger minder een rol, maar mensenrechtenschendingen door politie en andere veiligheidsdiensten zijn wijd verbreid. Vaak gemarginaliseerde inheemse bevolkingsgroepen alsook de politieke oppositie hebben hier het meest onder te lijden. In het algemeen is het onbestraft blijven van mensenrechtenschendingen een groot probleem.

De meeste landen in Zuid-Amerika hebben een periode van politieke stabilisering en relatief hoge economische groei achter de rug. Tegelijkertijd blijft er sprake van armoede en grote sociale en economische ongelijkheid.

De algemene mate van ontwikkeling in Zuid-Amerika, zoals gemeten aan de hand van de Human Development Index van de Verenigde Naties, is redelijk hoog. De laagst genoteerde landen op de

30 Sibylla Brodzinski, Colombia's cross-border strike on FARC irks neighbors, Christian Science Monitor, 3 March 2008

31 Tom Hennigan, Concern at nature of US bases in Colombia, Irish Times, 5 November 2009

32 http://en.wikipedia.org/wiki/Chilean%E2%80%93Peruvian_maritime_dispute_of_2006%E2%80%932007, geraadpleegd maart 2010

33 Tenzij anders vermeld is de informatie in deze paragraaf afkomstig uit: Amnesty International, Report 2009, 2009 en Human Rights Watch, World Report 2010, 2010

34 Zie bijvoorbeeld: Rhonda Callaway and Elizabeth Matthews, Is Plan Colombia working? - U.S. foreign aid and the cost to human rights, American Political Science Association, September 2004

35 <http://www.amnestyusa.org/all-countries/colombia/us-military-aid-to-colombia/page.do?id=1101863>

36 Laura Chamorro, Path finder: Peru's military combats resurgent rebel group, Jane's Intelligence Review, Volume 21, Number 7, July 2009

index, die 182 staten telt, zijn Paraguay (101) en Bolivia (113).³⁷ De inkomensverdeling is in de meeste landen echter zeer scheef, waardoor armoede voor een deel van de bevolking een zeer reëel probleem blijft.³⁸ Vrijwel alle landen uit de regio bevinden zich in de onderste regionen van de 142 landen tellende Gini-index, een indicator voor inkomensverdeling van de Verenigde Naties.³⁹ President van Vázquez van Uruguay: “Our region is the region that has the worst distribution of wealth.”⁴⁰

Ontwikkeling en inkomensverdeling in een aantal Zuid-Amerikaanse landen (positie op wereldranglijst van 182 (HDI) resp. 142 (Gini) landen)										
Land	HDI	Gini		Land	HDI	Gini		Land	HDI	Gini
Argentinië	49	117		Colombia	77	137		Peru	78	115
Bolivia	113	136		Ecuador	80	131		Venezuela	58	95
Brazilië	75	133		Paraguay	101	129		Uruguay	50	103
Chili	44	124	<i>Bron: UNDP, Human Development Report, 2009</i>							

Strategische belangen van grootmachten

De aanbodzijde in de wapenhandel naar Zuid-Amerika maakt deel uit van een geopolitiek schaakspel waarin de Verenigde Staten, Rusland en China hun belangen in de regio proberen te beschermen en te versterken.

De Verenigde Staten hebben het continent decennialang als achtertuin beschouwd, en niet zelden een dubieuze rol in politieke omwentelingen gespeeld. Nu proberen Rusland en China, mede door toenemende wapenleveranties, er voet aan de grond te krijgen, vooral voor het vinden van nieuwe afzetmarkten en het verkrijgen van toegang tot grondstoffen, met name olie.

Wapenhandel vanuit de VS naar Latijns-Amerika werd door president Carter verboden, een verbod dat pas in 1997 door president Clinton werd opgeheven. In de periode van het verbod is dit overigens geen belemmering voor de VS geweest zich op talloze andere manieren te mengen in Zuid-Amerikaanse aangelegenheden, met inbegrip van steun aan rechtse (militaire) oppositie en training van (para)militairen aan de beruchte School of the Americas.⁴¹

Inmiddels leveren de VS weer wapens aan de meeste Zuid-Amerikaanse landen, met Bolivia en Venezuela als uitzondering.⁴² De belangrijkste ingang in Zuid-Amerika is Colombia, dat op grote schaal militaire steun ontvangt en Amerikaanse militairen actief heeft op haar grondgebied.

Venezuela en Bolivia zoeken hun heil voor wat betreft wapenaankopen steeds vaker bij Rusland, dat mede in Zuid-Amerika op zoek is naar uitbreiding van de invloedssfeer en van afzetmarkten. Vooralsnog is succes op dat gebied erg afhankelijk van Venezuela; het is de vraag of dat zich doorzet.⁴³

De Russische bemoeienissen in Zuid-Amerika, met name de goede banden met Venezuela, kunnen ook gezien worden als een reactie op de Amerikaanse bemoeienissen rond Rusland, zoals die ten tijde van de korte oorlog met Georgië in 2008, de daarbij aansluitende militaire aanwezigheid, en de uitbreiding van de NAVO die kant op. De door de VS gewenste toetreding tot de NAVO van

37 <http://hdr.undp.org/en/statistics/> (Human Development Index 2009)

38 http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_income_equality

39 <http://hdr.undp.org/en/statistics/>

40 US State Department, Remarks by Secretary Clinton with Uruguayan President Tabare Vazquez after their meeting, Washington DC, 15 September 2009

41 Officiële naam is sinds 2001 'Western Hemisphere Institute for Security Cooperation'

42 SIPRI, Arms transfers database

43 Mark Bromley and Paul Holton, Russia's search for new arms markets in South America, SIPRI, RIA Novosti, 27 April 2009

Georgië en Oekraïne is Rusland een doorn in het oog.

Ook China ziet in Zuid-Amerika een nieuwe afzetmarkt voor wapens, soms in ruil voor olie. Brazilië en wederom Venezuela zijn de belangrijkste afnemers. Hoewel de Chinese belangen in Zuid-Amerika op het moment nog beperkt zijn, is het wel het streven deze uit te breiden.⁴⁴

Tegengeluiden

Vanuit de regio zelf worden de meeste initiatieven om de stijgende defensieuitgaven een halt toe te roepen geïnitieerd door Peru. Ook Uruguay en Ecuador hebben zich in dezelfde richting uitgelaten. Destabilisering van de regionale verhoudingen door de wapenrace en de enorme uitgaven aan wapens ten koste van uitgaven op sociaal gebied, zijn de belangrijkste argumenten die door deze landen aangevoerd worden.

In november 2009 stelde Peru voor de regionale uitgaven aan wapens met 3% terug te brengen in de komende vijf jaar, om meer geld vrij te maken voor sociale programma's.

President Vazquez van Uruguay sprak zich eveneens scherp uit tegen de wapenwedloop: "We believe that it is quite inconvenient to the region to devote such significant economic resources toward purchasing arms. [...] And to make things worse, our region is the region that has the worst distribution of wealth. So with – under those conditions, it is still worse to be devoting those resources to weapons."⁴⁵

Nederlandse wapenexporten

Nederlandse wapenleveranties aan Zuid-Amerika worden het afgelopen decennium sterk bepaald door exporten naar twee landen: Chili en Venezuela. Voor een belangrijk deel gaat het hierbij om afgestoten defensiematerieel. In vergelijking met andere landen behoort Nederland niet tot de belangrijkste wapenleveranciers voor Zuid-Amerika, maar de leveringen zijn wel degelijk substantieel en controversieel te noemen. Beide landen kampen met spanningen op grond van grensconflicten: Chili met Peru en Venezuela met Colombia.

Omvang

Waarde afgegeven wapenexportvergunningen voor Zuid-Amerika (1999-2008)													
Nr.	Mon. d.	Land	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	Totaal
1	6	Chili	1,68	0,18	10,8	0,51	0,52	0,55	295,62	98,46	12,22	2,04	422,58
2	11	Venezuela	1,41	-	1,77	-	-	27,62	7,67	196,42	-	-	234,89
3	47	Brazilië	1,27	1,72	0,91	0,39	0,43	-	0,43	-	-	0,49	5,64
Totaal		Zuid-Amerika	5,00	2,31	13,66	0,91	1,05	28,26	303,82	294,95	12,57	3,91	666,44

Bron: Ministerie van Economische Zaken, Jaarrapportages wapenexportbeleid

In de periode 1999-2008 zijn wapenexportvergunningen afgegeven voor een totaalbedrag van ruim 666 miljoen euro. Chili is veruit de grootste Zuid-Amerikaanse afnemer van wapens uit Nederland,

44 Andrei Chang, China seeks oil for arms in Latin America, UPI Asia, 31 October 2008; China's policy paper on Latin America and the Caribbean, 5 November 2008

45 US State Department, Remarks by Secretary Clinton with Uruguayan President Tabare Vazquez after their meeting, Washington DC, 15 September 2009

verantwoordelijk voor ruim 63% van dit bedrag. Een tweede belangrijke klant was Venezuela, met ruim 35% van de afname. De grootste orders zijn dan ook uit deze twee landen afkomstig. Verder zijn alleen Brazilië, Argentinië en sinds kort Uruguay vaste klanten, waarbij het steeds om relatief kleine orders gaat.

Vijf grootste wapenexportvergunningen voor Zuid-Amerika (2004-2009)			
Jaar	Omschrijving	Land van bestemming	Waarde
2005	Marine fregatten, van de klasse L en M	Chili	290.000.000
2006	Radarsystemen en toebehoren daarvoor	Venezuela (via Spanje)	190.769.000
2006	F16's	Chili	87.900.000
2004	Luchtafweerradars	Venezuela	23.522.761
2007	Reserve onderdelen t.b.v. fregatten	Chili	10.000.000

Bron: Ministerie van Economische Zaken, Maandoverzichten wapenexportvergunningen

Chili

Chili kocht inmiddels een halve krijgsmacht bij elkaar in Nederland. Vooral afgestoten defensiematerieel wist zijn weg naar Chili te vinden, met daarbij aanvullende contracten voor de defensie-industrie.⁴⁶ In het kielzog hiervan is ook een stijgende deelname van Nederlandse bedrijven aan de grote Chileense wapenbeurzen FIDAE en Exponaval merkbaar.⁴⁷

Aan de lijst aankopen komt voorlopig geen einde. Nadat in 2006/2007 al 18 afgestoten F16's aan Chili geleverd werden, liet staatssecretaris van Defensie Jack de Vries in mei 2009 weten dat er overeenstemming was bereikt om nog een keer hetzelfde aantal vliegtuigen te leveren. De overdracht moet in 2010 en 2011 plaatsvinden, de Nederlandse defensie-industrie wordt ingeschakeld voor de opleiding van Chileense technici.⁴⁸

Kritische Kamervragen worden door de regering, net als bij eerdere leveringen, snel afgewimpeld. Volgens De Vries is er geen sprake van een wapenwedloop tussen Chili en Peru, maar van een gelijkoplopende modernisering van de krijgsmachten. "Beide landen kunnen zich een en ander veroorloven dankzij de toegenomen inkomsten uit de export van grondstoffen", aldus De Vries, die ook niets wil weten van "enigerlei oorlogsdreiging" tussen beide landen.⁴⁹

Venezuela

Venezuela was tot 2007 een regelmatige afnemer van wapens uit Nederland, vooral op radargebied. De grootste order bestond uit radarsystemen, waarvoor in 2006 een exportvergunning van ruim 190 miljoen euro werd afgegeven. Eind 2007 kondigde de regering aan vergunningaanvragen voor Venezuela terughoudender te beoordelen. Er waren toen al enkele diplomatieke botsingen geweest.

De wapenexporten konden rekenen op overheidssteun in de vorm van toegekende

⁴⁶ Mark Akkerman, Nederlandse wapenleveranties aan Chili, Campagne tegen Wapenhandel, oktober 2006

⁴⁷ Mark Akkerman, Marktplaatsen voor moordhandel: militaire beurzen en de Nederlandse wapenlobby, Campagne tegen Wapenhandel, november 2009

⁴⁸ Ministerie van Defensie, Verkoop jachtvliegtuigen aan Chili, brief aan de Tweede Kamer, DMO/DB/2009013397, 25 mei 2009

⁴⁹ Minister van Defensie, Beantwoording feitelijke vragen verkoop F-16 jachtvliegtuigen aan Chili, DMO/DB/2009017942, 17 juni 2009

exportkredietverzekeringen. In mei 2003 kreeg Thales Nederland een exportkredietverzekeringsspolis van 10,4 miljoen euro, gefinancierd door ING.⁵⁰ Later kwamen er scheurtjes in de goede verhouding.

Een eerste serieuze botsing dateert van maart 2006, toen minister Kamp van Defensie in een debat in de Tweede Kamer hard uithaalde naar Chavez.⁵¹ Hij betitelde Venezuela als een "reële" bedreiging voor de Nederlandse Antillen, maar bond even later al weer in.⁵² De wapenaankopen van Venezuela waren volgens hem ook geen enkel probleem. Een half jaar later werden voor bijna 200 miljoen euro vergunningen verstrekt voor de uitvoer van radar- en luchtafweersystemen naar Venezuela.

De ontspanning in de verhoudingen kwam een jaar later weer onder druk te staan toen VVD-Kamerlid Hans van Baalen paniek zaaide en Venezuela beschuldigde van het willen inlijven van de Nederlandse Antillen.⁵³ Maxime Verhagen, de nieuwe minister van Buitenlandse Zaken, zag de dreiging niet.⁵⁴ Wel was hij minder luchthartig over de wapenaankopen van Venezuela en kondigde aan nieuwe vergunningaanvragen voor wapenexporten naar het land terughoudend tegemoet te treden.⁵⁵ Sindsdien zijn geen vergunningen meer afgegeven. Er zijn overigens ook geen bekende afwijzingen van vergunningaanvragen.

De terughoudendheid in het afgeven van wapenexportvergunningen heeft mogelijk ook te maken met wensen van de Verenigde Staten. De VS kondigden in mei 2006 een wapenboycot tegen Venezuela af, en blokkeerden datzelfde jaar de verkoop van Spaanse en Braziliaanse vliegtuigen aan het land op grond van het feit dat deze Amerikaanse onderdelen bevatten, waar een toestemming voor doorverkoop voor nodig is.⁵⁶

Venezuela blijft ondertussen bezorgd over de Amerikaanse militaire intenties in de regio en heeft zich inmiddels meerdere keren uitgesproken tegen het gebruik maken van de Nederlandse Antillen door de Amerikaanse krijgsmacht.⁵⁷ Officieel vindt dit gebruik maken van de zogenaamde Forward Operating Locations (FOLs) in het kader van Plan-Colombia, een controversieel Amerikaans project om drugsmokkel en een linkse opstand in Colombia tegen te gaan.⁵⁸

Overig

Op 23 februari 2010 sloot Defensie met Peru een contract over de verkoop van twee afgestoten Fokker 60 Maritime Patrol Aircraft vliegtuigen. De Nederlandse defensie-industrie wordt ingeschakeld voor een onderhoudsbeurt en voor opleiding van vliegers en technici. Welk bedrag met de verkoop is gemoeid werd niet bekend gemaakt, maar zou volgens een andere bron rond de 21 miljoen dollar liggen. Peru zou bovendien de aankoop van nog twee afgestoten Fokker 60 MPA's overwegen.⁵⁹

Een eerdere poging van overheidszijde om een substantiële order uit Peru binnen te slepen liep

50 Marijn Peperkamp, Martin Broek en Marc Stolwijk, Militaire exportkredieten: niet ontwikkelingsrelevant, Campagne tegen Wapenhandel, maart 2006

51 Tweede Kamer, Verslag Algemeen Overleg Kustwacht Nederlandse Antillen van 9 maart 2006, 30300 X – nr. 80, 30 maart 2006

52 Elsevier, 'Het hoofd koel houden', maart 2006

53 ANP, 'Handen af van de Antillen en Aruba', 20 augustus 2007; Tweede Kamer, Vragen van het lid Van Baalen over de aanspraken van Venezuela op Aruba en de Nederlandse Antillen, 2537, ingezonden 21 augustus 2007

54 Tweede Kamer, Vragen van het lid Van Baalen over de aanspraken van Venezuela op Aruba en de Nederlandse Antillen, 2537, ingezonden 21 augustus 2007

55 Tweede Kamer, Wapenexportbeleid - verslag van een Algemeen Overleg dd 20 december 2007, 22054 - nr. 136, vastgesteld 30 januari 2008

56 MSNBC.com, U.S. bans weapons sales to Venezuela, 15 May 2006; Associated Press, EADS-CASA cancels military plane deal, 19 October 2006; BBC News, Chavez angry with US over jet row, 11 January 2006

57 Zie bijvoorbeeld: Reuters, Venezuela's Chavez accuses Dutch of aggression, 17 December 2009

58 Tom Blickman en Martin Jelsma, Nederland dient VS-bases van Antillen te weren, NRC Handelsblad, 21 april 1999

59 Ministerie van Defensie, Verkoop Fokker 60 vliegtuigen aan Peru, brief aan de Tweede Kamer, 9 maart 2010; Cesar Cruz Tantalean, Peru to get two Fokker 60 MPAs, Jane's Defence Weekly, 10 March 2010

spaak. Er worden 28 Leopard tanks aangeboden voor 70 miljoen euro, nadat Peru een inschrijving voor tanks geopend heeft. Bij het aanbod wordt ook de deur geopend voor betrokkenheid van de defensie-industrie. De order voor de gewenste tanks gaat uiteindelijk hoogstwaarschijnlijk naar China, nadat tanks uit diverse andere landen onderzocht werden. Het Nederlandse aanbod leek al eerder afgevallen te zijn.⁶⁰

De overige Nederlandse wapenuitvoer naar Zuid-Amerika is zeer beperkt. Voor Brazilië en Argentinië worden jaarlijks een aantal kleine wapenexportvergunningen afgegeven. Naar Uruguay gaan de laatste jaren regelmatig door de Nederlandse krijgsmacht afgestoten militaire voertuigen. Bij andere landen is slechts sprake van sporadische kleine orders.

60 Army-technology.com, Peru considering Chinese military tank purchase, 9 December 2009

Recente publicaties van de Campagne tegen Wapenhandel

- Nederlandse patrouilleschepen voor Nigeriaans leger februari 2010, factsheet
- Analyse Nederlandse wapenexportvergunningen 2008. November 2009
- Potentially powerful; The European Defence Agency at five years. Mei 2009, uitgave ism Transnational Institute
- Tussenhandelaren en wapenmakelaars, Mei 2009
- Licentieproductie van wapens – gebrekkige controle Maart 2009
- Analyse Nederlandse wapenexportvergunningen 2007 December 2008
- Wapenexport en duurzame ontwikkeling November 2008, reader ism Evert Vermeer Stichting
- From Venus to Mars: the European Union's steps towards the militarisation of space November 2008, uitgave ism Transnational Institute
- Wapenexport en duurzame ontwikkeling Oktober 2008
- Fregatten voor Marokko Juli 2008
- Good Conduct? Ten Years of the EU Code of Conduct on Arms Exports Juni 2008, onderzoeksbijdrage rapport Saferworld
- Joint Strike Fighter, de race is nog niet gelopen Juni 2008, onderzoeksdossier ism Vredesmagazine
- Pensioenfondsen in de Wapenindustrie - een tussenstand Mei 2008
- Tien keer nee tegen de JSF Mei 2008
- Europese interne markt voor militaire goederen Februari 2008, policy paper
- The devil is in the detail Februari 2008, rapport over clustermunitie in opdracht van IKV/PaxChristi

Zonder donateurs geen Campagne tegen Wapenhandel

Steun ons met een gift op rekening 39 04 07 380
t.n.v. Campagne tegen Wapenhandel, Amsterdam

Campagne tegen Wapenhandel

Anna Spenglerstraat 71
1054 NH Amsterdam
T/F: 020-6164684
info@stopwapenhandel.org
www.stopwapenhandel.org
giro: 3767096